

Utdanning under omstilling

Christine Meyer

På kort sikt kan flere personer under utdanning bidra til å dempe arbeidsledigheten i en økonomi under omstilling. På mellomlang sikt er det viktig at kompetansehevingen bidrar til fremveksten av nye arbeidsplasser, øker produktiviteten og gir økonomisk vekst.

Økningen i arbeidsledigheten ser ut til å stoppe opp rundt dagens nivå på 4,8 prosent, opp fra 2,8 prosent i 2012. Flere under utdanning og på kompetansehevingstiltak ved høy ledighet kan bidra til å stabilisere arbeidsmarkedet og til å øke produktiviteten på sikt. Norge utmerker seg i Europa ved at en høy andel voksne deltar i utdanning eller opplæring. Om lag halvparten av de sysselsatte mellom 15-66 år deltar i ulike former for opplæring, og andelen sysselsatte i alderen 15-24 år som deltar i utdanning har økt siden 2013 (SSB 2016).

Utdanningsvalgene forandres også når økonomien er under omstilling. Studier har vist at de som opplever høyere arbeidsledighet i det de holder på å avslutte grunnskolen eller videregående skole, gjør andre utdanningsvalg enn de som avslutter i gode tider. Det er særlig de med gode teoretiske evner som forlenger utdanningen sin hvis ledigheten er høy når de er ferdig på skolen (Haaland 2015). Tall fra Samordna opptak viser de siste årene et fall i antall søkere til ingeniørutdanninger, og en økning i antall søkere til helsefaglige utdanninger. Og for de teknologiske utdanningene er det en vridning fra petroleumsrelaterte ingeniørutdanninger mot utdanninger innen informasjonsteknologi.

De endrede søkermønstrene er i noen grad i samsvar med det vi anser som tunge endringsmønstre i norsk økonomi. Investeringene innen petroleumsvirksomheten har så lang falt med 34 prosent fra toppen i 2013 til 2. kvartal i år. Sysselsettingen knyttet til norsk petroleumsaktivitet er beregnet til å ha falt med mer enn 10 prosent fra 2013 til 2015 (Hungnes mfl. 2016), og på lang sikt forventer de fleste at etterspørselen etter arbeidskraft direkte eller indirekte fra petroleumsvirksomheten vil fortsette å falle. Innenfor helse- og sosialtjenestene, derimot, har sysselsettingen økt med over 40 prosent fra 2000 til 2014 (Stølen mfl. 2016). Etter som eldrebølgen for alvor skyller over oss fra midten av 2020-årene, kan vi vente en fortsatt betydelig økning i etterspørselen etter slik arbeidskraft. Vi er i dag 4,3 personer i yrkesaktiv alder (16-66) per person 67 år og over, et tall som kan falle til 2,8 i 2040 (Tønnessen mfl. 2015).

Men det er stor usikkerhet knyttet til hvilke spesifikke utdanningstyper vi særlig vil trenge i framtiden. Selv om etterspørselen etter arbeidskraft innen helse og omsorg vil øke, er det ikke så lett å vite om omfanget blir størst for sykepleiere og leger eller farmakologer, dataingeniører og ergoterapeuter. Antakelig vil det også vokse fram helt nye teknologier og yrker, med tilhørende nye utdanningsbehov. Det er derfor vanskelig å gi gode anslag for den fremtidige etterspørselen etter utdanningsgrupper, og spesielt for mindre grupper er usikkerheten stor.

Dermed er det vanskelig å velge utdanning for framtiden. Ikke bare skal ungdommene ha en formening om hvilke typer utdanning det blir etterspørsel etter i framtiden, de skal også ta en utdanning som passer til egne interesser og evner. Den empiriske forskningen på hva som bestemmer utdanningsvalg er begrenset, men en ny studie tyder på at norske ungdommer i snitt tar gode valg (Kirkebøen mfl. 2016). Forskerne så på søkingen til høyere utdanning i Samordna opptak, og sammenliknet søkere som (akkurat) kom inn på sitt førstevalg med søkere som ikke gjorde det og derfor endte opp med sitt andrevalg. For det første finner

de at hvilken utdanningsretning man tar har mye å si for framtidig inntekt. For det andre ser søkerne ut til å velge utdanninger slik at de tjener på å komme inn på førstevalget: Dette gjelder for eksempel både for de som hadde realfag som førstevalg og kom inn på samfunnsfag, men også for dem som hadde samfunnsfag som førstevalg men måtte ta til takke med andrevalget realfag. Ungdommene synes altså ikke bare å velge utdanningsretning ut fra forventet framtidig inntekt i alminnelighet, men også ut fra hvordan deres egne evner vil virke inn på utdanning og inntekt. Resultatene tyder på at ungdommene er gode på å velge utdanning som passer med egne evner og interesser, og dette taler for at vi skal være villige til å legge ned utdanningsretninger som får få eller svake søkere og ekspandere de som har kø.

For å fremme omstilling kan vi som samfunn ønske å påta oss mer risiko enn hva hvert enkelt individ normalt vil være villig til. Leting etter nye petroleumsfunn utenfor Norge er svært dyrt, og de fleste letebrønnene er tørre, men verdiene har vært kolossale når man først har truffet blink. På samme måte kan investeringer i utdanning oppleves risikabelt – hva om jeg velger en utdanning som viser seg å være ubrukelig i fremtiden? Som samfunn reduserer vi individenes risiko ved bl.a. å tilby gratis utdanning og god studiefinansiering. Men som samfunn kan vi også være tjent med at noen få spesialisere seg svært mye, fordi noen svært få av disse igjen vil treffe blink. Prisen for noen få blinker kan imidlertid være at de fleste av dem som spesialisere seg mye ikke treffer. Det kan være en stor kostnad for individet, men det kan likevel lønne seg på lang sikt for samfunnet. På denne måten muliggjør våre velferdsordninger individuelt risikable valg.

I tillegg til et utdanningssystem som på en god måte kobler personers evner med utdanningsretning, må vi også ha et arbeidsmarked som kobler personer med egnet utdanning til en jobb der utdanningen kaster av seg. Det finnes noe tegn til at eksempelvis innvandrere med høy utdanning låses inne i yrker uten spesielle utdanningskrav (Olsen 2016). Et arbeidsliv som utnytter arbeidsstyrkens kompetanse godt, og som benytter den inneværende perioden med lavere aktivitet til mer utdanning, vil bidra til å stabilisere arbeidsmarkedet på kort sikt. På lengre sikt kan det også være nøkkelen til omstilling, økt produktivitet og fortsatt høy økonomisk vekst.

Referanser

- Hungnes, Kolsrud, Nitter-Hauge, Prestmo og Strøm (2016). Ringvirkninger av petroleumsnæringen i norsk økonomi. Rapport 17, Statistisk sentralbyrå.
- Haaland (2015). The lost generation: Effects of youth labor market opportunities on long-term labor market outcomes. Discussion Papers no. 835, Statistisk sentralbyrå.
- Kirkebøen, Leuven og Mogstad (2016). Field of study, earnings, and self-selection. Quarterly Journal of Economics, 131 (3): 1057-1111. Tidligere versjon finnes som Discussion Papers No. 794, Statistisk sentralbyrå.
- Olsen (2016). Innvandrerkvinner fra EU-landene (ekskl. Norden) og deres tilknytning til arbeidsmarkedet. Rapport 22, Statistisk sentralbyrå.
- SSB (2016). Livslang læring. <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/lvm>
- Stølen, Bråthen og Hjemås (2016). Helse- og sosialpersonell 2000-2014. Faktisk utvikling mot tidligere framskrivninger. Rapport 19, Statistisk sentralbyrå.
- Tønnessen, Syse og Leknes (2016). Befolkningsframskrivninger. Økonomiske analyser 3, Statistisk sentralbyrå.